

УДК 94(477.8)

АГРАРНИЙ СЕКТОР ЕКОНОМІКИ ПРИКАРПАТТЯ (1965-1991 рр.): ЗДОБУТКИ ТА ПРОРАХУНКИ

ОЛЕГ МАЛЯРЧУК,

*кандидат історичних наук, доцент,
м. Івано-Франківськ*

У статті зроблена спроба висвітлення еволюції аграрної політики партійно-радянської влади в окреслений період, нових підходів у вирішенні нагальних проблем. Подолати кризу передбачалося за допомогою організаційно-економічних та фінансових методів: збільшенням капітальних вкладень, зміцненням технічної бази колгоспів і радгоспів, правильною розстановкою комуністів на вирішальних ділянках роботи, підвищенням закупівельних цін на сільгосппродукцію, інтенсифікацією землеробства, спеціалізацією виробництва, новою системою планування, запровадженням гарантованої оплати праці колгоспникам, створенням агропромислових підприємств.

Ключові слова: Івано-Франківська область, сільське господарство, рослинництво, тваринництво, меліорація, хімізація, комплексна механізація.

Постановка проблеми. Складовою частиною для економіки Прикарпаття, поряд із промисловістю, залишається сільське господарство. Традиційно воно формувалося як багатогалузева структура й за обсягами виробленої продукції домінувало в господарському комплексі до середини ХХ століття. У низинних районах рослинництво завжди виступало первинним, а в гірських - тваринництво. Співвідношення між рослинництвом і тваринництвом у передгірських районах за темпами розвитку час від часу змінювалося. Спеціалізація й концентрація виробництва, переведення його на індустріальну основу стало важливим етапом у розвитку сільськогосподарських галузей. У землеробстві провідне місце належало зерновому господарству, вирощуванню цукрових буряків, картоплі, ріпака, льону. Колгоспи й радгоспи вирощували пшеницю, ячмінь, жито, овес, кукурудзу, зернобобові. Провідною галуззю в сільському господарстві передгірської та гірської зони залишалось тваринництво. Основний напрям розвитку тваринництва - виробництво м'ясомолочної продукції. Значне місце в структурі галузі займало розведення великої рогатої худоби, свинарство, вівчарство, птахівництво. Традиційні галузі - рільництво й тваринництво - поєднувалися з розвитком допоміжних галузей.

Незважаючи на посилену увагу держави до аграрних проблем, сільське господарство не стало ефективним, високопродуктивним сектором економіки краю. Однак, крім недоліків і прорахунків, мали місце й певні успіхи, окремі трудові колективи досягли вагомих результатів. У нових історичних умовах важливо виокремити позитивний господарський досвід, набутий як рядовими працівниками, так і спеціалістами, управлінцями, науковцями.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Історія розвитку сільського господарства республіки та західноукраїнського регіону знайшла відображення як у загальних працях [1-3], так і в окремих дослідженнях Г.Сургая [4], С.Павлюка [5], С.Тимченка [6], В.Нечитайла [7], І.Рибака [8], М.Вівчарика [9], Г.Кривчика [10], О.Мороза [11], С.Падалки [12], Н.Жулканич [13], С.Давидович [14] та багатьох інших вітчизняних науковців. Автори ґрунтовно розглядають питання організації колгоспів, матеріально-технічного забезпечення, специфіку виробничої діяльності, проблеми планування та економіки господарств, використовуючи щорічні звіти колгоспів, матеріали обласних управлінь сільського господарства. Проте розміщення сільськогосподарського виробництва в окремих природно-економічних зонах не знайшло достатнього висвітлення в науковій літературі.

Мета статті - розкрити нові тенденції в сільському господарстві, досягнення й недоліки в досліджуваний період - 1965-1991 рр. **Об'єкт** дослідження - аграрна політика держави, а **предмет** - особливості її реалізації в умовах Прикарпаття.

Виклад основного матеріалу. У 1965 р. нове партійне керівництво в СРСР на чолі з Л.Брежнєвим ініціювало зміни в аграрному секторі економіки. На пленумі ЦК КПРС, що проходив 24-26 березня в Москві критикувалося становище, яке склалося в сільському господарстві держави, та висувалася нова програма реформ. Увага акцентувалася на критичному стані справ в аграрному секторі економіки країни й необхідності запровадження нових підходів у вирішенні назрілих проблем. Генсек Л.Брежнєв на пленумі ЦК КПРС виступив із доповіддю "Про невідкладні заходи щодо подальшого розвитку сільського господарства СРСР", у якій визнавав провал сільськогосподарської політики М.Хрущова.

Однак "новий курс" аграрної політики започаткували ще два пленуми ЦК КПРС, які відбулися під керівництвом М. Хрущова. Перший відбувся у грудні 1963 р. і був присвячений прискореному розвитку хімічної промисловості як важливої умови розвитку сільськогосподарського виробництва; на другому (у лютому 1964 р.) розглядалися заходи з інтенсифікації сільського господарства (застосування добрив, розвиток зрошення, комплексної механізації, упровадження досягнень науки й передового досвіду). Чітко формулювалося, що інтенсифікація - генеральний напрям у піднесенні сільського господарства, стовповий шлях розвитку його продуктивних сил. Указувалися три складові цього процесу - комплексна механізація, меліорація й хімізація [15, с.452-455].

Першочерговим напрямом стало збільшення капітальних вкладень у сільське господарство. В Українській РСР інвестиції зросли з 7881 млн крб у 1961-1965 рр. до 22394 млн крб у 1976-1980 рр. [16, с. 222]. Протягом 1966-1978 рр. на розвиток сільського господарства Івано-Франківської області направлено майже 900 млн крб. Основі виробничі фонди збільшилися в 4,3 рази, енергоозброєність праці - майже втричі. З року в рік зростало використання електричної енергії в сільськогосподарському виробництві. Якщо в 1960 р. використовувалося 10 млн кВт год. електроенергії, то в 1978 р. - 104,6 млн кВт год. [17, с. 61].

Зростання капітальних вкладень позитивно позначилося на зміцненні матеріально-технічної бази сільського господарства й зростанні його рентабельності. Колгоспи й радгоспи одержували від держави все більшу кількість тракторів, комбайнів та різноманітних сільськогосподарських машин й устаткування. Якщо в 1958 р. у господарствах Івано-Франківської області працювало 2506 тракторів і 285 зернових комбайнів, то в 1963 р. - 3754 і 463 одиниці відповідно. За період хрущовського десятиліття в сільському господарстві відбулися помітні зміни. Колгоспи укрупнилися, кількість різноманітної техніки постійно нарощувалася. Господарства стали економічно міцними й мали у своєму розпорядженні достатню кількість землі, трудових ресурсів і техніки [18, арк. 134-135].

На 1 червня 1973 р. на полях області працювало 6265 тракторів. У порівнянні з 1971 р. тракторний парк сільського господарства збільшився на 952 одиниці, або 17,9 % (у колгоспах на 480, або 13,1 %, радгоспах на 116, або 33,1 %). При цьому коефіцієнт технічної готовності сягав 90 %, лише в окремих господарствах 70-80 %. Івано-Франківським об'єднанням "Сільгосптехніка" із запланованих колгоспам і радгоспам області у дев'ятій п'ятирічці 2965 тракторів уже за два з половиною роки було поставлено 1926, або 65 %. Трактори найбільш раціонально використовувалися протягом 7-8 років і вимагали мінімальних витрат на експлуатацію. Лише 2415, або 26,8 % від загальної кількості, знаходилися в експлуатації більше 7 років, тобто поповнення новою технікою відбувалося вчасно [19, арк. 8].

У радгоспах, порівняно з колгоспами, тракторний парк був новішим, але значно меншим. У ряді господарств мав місце низький коефіцієнт використання тракторного парку через нестачу механізаторських кадрів у напружений період робіт. Як правило, сільгосптехніка зберігалася просто неба, що призводило до її передчасного зносу. Це зумовлювало великі витрати на її ремонт та обслуговування. Через недостатню кількість запасних частин скла-

далися великі труднощі з підготовкою машинно-тракторного парку й автомобільного транспорту для проведення польових робіт і перевезення народногосподарських вантажів. Це пояснювалося тим, що господарства незадовільно забезпечувалися агрегатами, вузлами, деталями. При заявці господарств Української РСР на "потреби у запасних частинах" на суму 380 млн крб, передбачалося виділення 258 млн крб, або 68 %, у тому числі для автомобілів - 57% [20, арк. 22].

З метою забезпечення зростаючих потреб у будівельних матеріалах, кілька колгоспів об'єднували свої ресурси й фінанси для спорудження різноманітних невеликих підприємств, загальне керівництво якими здійснювали міжколгоспні Ради. Доходи й продукція розподілялися відповідно до вкладених господарствами коштів. На початок 60-х років ХХ ст. організаціями такого типу було споруджено потужну виробничу базу, що давала можливість виконувати масштабні підрядні будівельні роботи в регіоні. Колгоспи мали у спільній власності цегельні, майстерні з виробництва цементно-піщаної черепиці, печі з випалу вапна, лісопилні цехи тощо. Праця робітників міжколгоспної будівельної організації суворо регламентувалась, розцінки на роботу та оплату праці встановлювались за рекомендованими цінами. Робітників об'єднували в комплексні й спеціальні бригади, за якими закріплювалася необхідна техніка. Виробіток одного працівника міжколгоспної будівельної організації був у п'ятеро більший, ніж у працівника аналогічної колгоспної бригади. Міжгосподарська проектна організація виконувала роботи для колгоспів на 25 % дешевше, ніж державні [21, с. 136-137].

У зміцненні матеріально-технічної бази значну роль відіграли міжколгоспні будівельні організації, об'єднання й відділення "Сільгосптехніки" та лукомеліоративні станції. Інтенсифікація сільського господарства на основі його механізації, меліорації та хімізації зумовила підвищення врожайності сільгоспкультур. Створення районних виробничих агрохімоб'єднань і міжгосподарських агрохімцентрів, пунктів хімізації сприяли застосуванню фунгіцидів у боротьбі з хворобами сільгоспкультур, комплексному захисту від шкідників і бур'янів. При цьому велика кількість отрутохімікатів при застосуванні змивалася у водойми від частих опадів і неправильного використання та зберігання у пристосованих приміщеннях.

1 липня 1966 р. в Українській РСР запроваджувалася гарантована оплата праці колгоспникам. Раніше фонд оплати праці формувався як залишок після відрахувань у неподільний і громадський фонди, тепер у першу чергу мали виділятися кошти для оплати праці колгоспників. У 1964 р. із 249 колгоспів Івано-Франківщини тільки 69 (28 %) закінчили господарську діяльність із прибутками. У більшості господарств були застарілі форми оплати праці - трудовдень. Із 256 колгоспів області в 1965 р. тільки в 78 (30 %) була впроваджена гарантована грошова й акордно-преміальна оплата праці. Із 1023 виробничих бригад тільки 266 (26 %) перейшли на господарський розрахунок. У тваринництві було переведено на госпрозрахунок 179 ферм (10 %) [22, арк. 24-25].

Оплата праці колгоспників Івано-Франківської області в 1965 р. становила 1,67 крб на 1 людинодень і знаходилася на останньому місці в республіці. Рівень оплати праці колгоспників залишався значно нижчим, ніж робітників радгоспів і колгоспників

сусідніх західноукраїнських областей. Середній рівень оплати людино-дня в Тернопільській області становив 2,36 крб, Чернівецькій - 2,31 крб, Волинській - 2,06 крб, Рівненській - 2 крб, Закарпатській - 1,9 крб, Львівській - 1,89 крб. У 129 колгоспах рівень оплати праці був нижчим, ніж у радгоспах області. Для того щоб запровадити гарантовану оплату праці, передбачалося додаткове кредитування цих господарств державою [23, арк. 9-10].

Зміцнення матеріально-технічної бази сільськогосподарства позитивно вплинуло на добробут працівників села. У 1969 р. оплата праці одного людино-дня в колгоспах області зросла до 2,4 крб. Намітилися тенденції до збільшення виробництва сільськогосподарської продукції в масштабах республіки, відбувався динамізм у розвитку галузі, однак область посідала останні місця з важливих показників. У той же час середній показник зростання оплати праці в Українській РСР за п'ять років становив 133 %, а в Івано-Франківській області найвищий - 175 % [24, арк. 9-10].

Поряд з економічними важелями впливу з боку партійно-радянських органів велика увага приділялася розстановці комуністів на відповідальних ділянках роботи й постійному зростанню лав КПРС на селі. У сімдесятих роках зріс прийом робітників і колгоспників і в 1976 р. становив серед прийнятих 72 %. Із 4423 доярок Івано-Франківської області членами й кандидатами в члени КПРС були 194, або 4,4 %. Партійний прошарок серед механізаторів складав 13,1 %, ланкових - 8,7 % [25, арк. 115].

На рядових комуністів покладалася організаційна й виховна робота в низових виробничих підрозділах, діяльність депутатських постів, груп народного контролю. У кожному господарстві складалися акти, у яких визначалася очікувана врожайність та валові збори, розроблялися заходи щодо охорони врожаю, створювалися громадські пости, устанавлювалося постійне чергування сторожів і комсомольського активу. Головним питанням в організаційно-партійній роботі вважалося підвищення ролі парторганізацій, кожного комуніста за вирішення господарських і партійних задач. Систематично проходилися різноманітні конференції, наради, збори, у яких накреслювалися "конкретні заходи" з метою підвищення ефективності роботи. Вагома роль відводилася й подальшому розгортанню соціалістичного змагання, яким були охоплені всі бригади й відділки.

Ціла низка постанов бюро Івано-Франківського обкому КП України та виконкому обласної Ради депутатів трудящих була покликана активізувати роботу. Це "Про збільшення будівництва зрошувальних систем у колгоспах і радгоспах області на 1969-1972 рр." від 9 серпня 1968 р., "Про надання шефської допомоги колгоспам з боку підприємств промисловості і будівельних організацій області по будівництву зрошувальних систем в 1969 р.", "Про рекомендації по організації й оплаті праці та внутрігосподарському розрахунку в колгоспах області" від 15 лютого 1971 р. та інші, які окреслювали коло актуальних питань.

Складовою аграрної політики виступала меліорація, яка набирала широкого розмаху, використовувала мінеральні й органічні добрива. Унаслідок перезволоження та зайвої вологи не використовувалося багато родючої землі. У перезволоженої зоні Української РСР станом на 1968 р. знаходилося біля 3 млн га землі [26, арк. 57]. На Прикарпатті частими були паводки й притоПЛення річкових низин. Особливістю

Івано-Франківщини була наявність великої кількості кислих ґрунтів - 165 тис. гектарів землі потребували вапнування. У програмі березневого 1965 р. пленуму ЦК КПРС передбачалося, що всі роботи, пов'язані з вапнування кислих ґрунтів і меліорацією, проведитимуться за рахунок держави [27, арк. 16].

Постанова ЦК КП України і Ради Міністрів УРСР № 520 "Про широкий розвиток меліорації земель для одержання високих і сталих врожаїв зернових та інших сільськогосподарських культур в Українській РСР" передбачала осушення гончарним дренажем у господарствах Івано-Франківської області за п'ятирічку площі 33 тис. га. Фактично протягом 1966-1969 рр. було осушено 23 тис. га. На меліоративне будівництво в 1966-1970 рр. Українській РСР зменшувалися капіталовкладення [28, арк. 148]. Протягом п'ятирічок щорічно проводилося осушення на площі 8 тис. га. Однак такі темпи не забезпечували завдань зі збільшення обсягів виробництва зерна та іншої сільгосппродукції, що впливали із завдань Продовольчої програми. Постанова ЦК Компартії України і Ради Міністрів УРСР № 222 від 23 травня 1984 р. передбачала на 1986-1990 рр. увести в дію в області 37 тис. осушених і 2 тис. зрошених земель [29, арк. 123, 126].

Обласним об'єднанням "Сільгосптехніка" була проведена значна робота з комплексної механізації виробничих процесів. Станом на 24 жовтня 1972 р. працювало 55 комплексно-механізованих ферм великої рогатої худоби, 25 свиновідгодівельних і 16 птахоферм. До кінця п'ятирічки передбачалося побудувати 11 механізованих комплексів із виробництва яловичини на 36 тис. т м'яса на рік, 7 - свинини на 6 тис. т, 13 молочних на 19 тис. голів. Проектом плану на 1972 р. передбачалося видати колгоспам області довготермінові кредити на капітальні вкладення в сумі 13,5 млн крб. Радою Міністрів УРСР було виділено 12,5 млн крб [30, арк. 99, 102].

Івано-Франківський обком партії у вересні 1973р. звітував у ЦК Компартії України, що "за два роки продуктивність праці в тваринництві, порівняно з 1970 р., підвищилася на 15 %, а на комплексно-механізованих фермах - на 40-50 %. Здійснення заходів із механізації виробничих процесів забезпечить на кінець цієї п'ятирічки рівень комплексної механізації на фермах великої рогатої худоби - 26 %, свинофермах - 70 %, птахофермах - 72 %, що сприятиме покращенню організації та впровадженню прогресивної технології виробництва продуктів тваринництва. У 1975-1980 рр. буде повністю завершено комплексну механізацію ферм у свинарстві й птахівництві та на 50-55 % великої рогатої худоби" [31, арк. 38].

Систематичні капіталовкладення на придбання машин та обладнання з механізації трудомістких робіт у тваринництві зміцнили колгоспи й радгоспи. На серпень 1972 р. подача води на фермах була механізована на 100 %, прибирання гною - на 60 %, доїння корів - на 55 %, роздача кормів - на 30 %. Проте за такими офіційними "рапортуваннями" і "звітами нагору" реальна дійсність у господарствах виглядала іншою. Так, із 449 доїльних агрегатів області працювало 327, із 439 кормороздатчиків - 317. Звіти перевірок указували, що незадовільно організовувалося технічне обслуговування машин і механізмів на фермах лінійно-монтажними бригадами районних об'єднань "Сільгосптехніка". Не в усіх були договори з господарствами, відсутні графіки технічних оглядів механізмів. Усе це призводило до того, що

машини й обладнання на фермах часто виходили з ладу та непродуктивно використовувалися. Станом на 1 січня 1975 р. на тваринницьких фермах і комплексах великої рогатої худоби доїння корів механізовано на 74,3 %, прибирання гною - на 69,4 %, роздача кормів - на 31,7 %. Рівень комплексної механізації на фермах великої рогатої худоби складав - 29,7 %, свинофермах - 72,1 %, птахофермах - 80,2 % [32, арк. 9-10, 16].

Виконання завдань із розвитку тваринництва великою мірою залежало від забезпечення худоби кормами. На початок 70-х років ХХ ст. комбикормова промисловість республіки розвивалася досить інтенсивно - масово будувалися державні підприємства з виробництва повнораціональних кормів. Колгоспні, міжколгоспні, колгоспно-радгоспні комбикормові підприємства з використанням власного зерна отримали широкий розвиток. Однак потреби тваринництва Івано-Франківської області в кормах не задовольнялися повною мірою. У господарствах у гірських і передгірських районах відчувався великий дефіцит кормів. Щорічно з південних областей завозилося 45-50 тис. т соломи. Коренеплоди, силос, трав'яне борошно й сіно були постійним дефіцитом. Великим резервом поповнення балансу кормів стало підвищення продуктивності природних пасовищ і сінокосів, які займали 161 тис. га, або 31 % усіх сільгоспугідь області. Вони давали низьку віддачу через недостатню кількість у ґрунтах поживних речовин [33, арк. 110].

Важливим резервом зміцнення кормової бази було підвищення ефективності використання природних кормових угідь. В області проводилася відповідна робота зі створення культурних пасовищ, яких нараховувалося 28 тис. га. Необхідно було ширше використовувати для виробництва кормів малопродуктивні угіддя (болота, балки, пустирі), які охоплювали 48 тис. га. Теоретичні розрахунки показували: якщо використати всі землі й одержати з кожного гектара хоча б по 20-30 ц зеленої маси, то додатково можна було виробити понад 200 тис. необхідних центнерів [25, арк. 85-86].

Управління сільського господарства облвиконкому розробило робочий план, у якому передбачався комплекс заходів, спрямованих на забезпечення реалізації завдань, окреслених Продовольчою програмою. Це впровадження у виробництво цільових науково-технічних програм "Агрокомплекс", "Ріпак", "Цукор", комплексного плану розвитку кормовиробництва й тваринництва. Ураховуючи важливість прогресивних форм організації виробництва для підвищення рівня господарювання в колгоспах посилено роботу із широкого впровадження колективного підряду. Уперше було використано високоефективну нову технологію вирощування озимих зернових культур. На площі 5 тис. га в оптимальні терміни було здійснено посів методом "постійних колій". Якщо в десятій п'ятирічці за індустріальними технологіями сільськогосподарські культури не вирощувалися, то в 1983 р. ними було охоплено 56 % кукурудзи на зерно, 45,5 % площ цукрових буряків, 30 % льону-довгунця, 7 % овочів. На решті площ цих культур була впроваджена поліпшена технологія [34, арк. 92-93].

На середину 1980-х років енергонасиченість колгоспів та радгоспів, потужність тракторного парку зросли в півтора рази, кількість комбайнів збільшилася на 26 %, поставки мінеральних добрив - на 40 %, на 60 тис. гектарів розширилися площі ме-

ліюваних земель тощо. Велика проведена робота була результативною. Так, у 1985 р. ордена Леніна колгосп "Прапор комунізму" Коломийського району (голова Герой Соціалістичної Праці В. Ткачук) знайшов послідовників у 170 колгоспах і радгоспах області. Інтенсивна технологія була запроваджена на 50 тис. гектарів, або на половині площ озимої пшениці. Із кожного інтенсивного гектара зібрано по 39,6 ц зерна, що в середньому на 10-12 ц більше, ніж на площах, де застосовувалася звичайна агротехніка. За рахунок цього в області вперше врожайність зернових склала 29,6 ц/га й одержано 429,6 тис. т при завданні 390 тис. т. План виробництва зерна було виконано на 111 % [35, арк. 37, 10].

Центральне статистичне управління при Раді Міністрів СРСР складало зведені дані державної закупівлі зерна станом на 20 жовтня поточного року в розрізі республік, зон, областей, сільськогосподарських культур. Про врожайність тих чи інших сільгоспкультур можна робити висновки з відповідних таблиць. Неврожайними виявилися 1963, 1968, 1972 роки, коли збір зернових падав на 30-40 %. Найбільший валовий збір зерна - 429 тис. т - область одержала в 1976 р. [36].

У 1985 р., із приходом до влади нового керівництва на чолі з М. Горбачовим, вкотре були проголошені докорінні перетворення та перебудова економічних відносин на селі. Вони передбачали надання керівникам господарств ширшої самостійності, участь селян у управлінні виробництвом, урізноманітнення форм господарювання: підряд, оренда, створення агрофірм, кооперативів у рамках функціонуючих господарств. Нова економічна реформа переводила підприємства й організації агропромислового комплексу на повний госпрозрахунок та самофінансування.

У сільському господарстві запроваджувалися нові формування - агропромислові комбінати й об'єднання, агрофірми, науково-виробничі системи. Це давало змогу добитися більш тісної інтеграції виробництва, переробки, зберігання, реалізації продукції, скорочення витрат і якнайшвидшого її просування до споживача. Високих результатів досягли агропромислове об'єднання "Косівщина" та агрофірма "Прут". Колгоспи й радгоспи об'єднання здійснювали свою діяльність на принципах колективного підряду, госпрозрахунку й самофінансування. У 1987 р. виробництво валової продукції в "Косівщині" зросло проти рівня одинадцятої п'ятирічки на 41,5 %, рентабельність виробництва сягала 41,2 %. Із кожного гектара зібрано по 42 ц/га зерна, 9,2 ц/га волокна льону, надоєно на корову 3408 кг молока [37, арк. 21].

На Прикарпатті була розроблена комплексна програма з корінного покращення селекції, насінництва й упровадження інтенсивної технології вирощування ріпака. На базі Івано-Франківської науково-дослідної станції хрестоцвітних культур була створена науково-виробнича система "Ріпак". У неї ввійшло 59 господарств області, які збирали по 20,5 ц/га насіння. Це на 5,3 ц/га більше, ніж у господарствах, які не входили в систему. Крім вирощування озимого ріпака закордонних селекцій, на дослідній станції виведено й передано у виробництво вітчизняні сорти Тисменицький та Іванна [38, арк. 46].

У 1988 р. прийнятий Закон про кооперацію передбачав відродження кооперативної сутності сільськогосподарського виробництва. Однак він загострив проблеми, що накопичувалися десятиліттями в сільському господарстві. Заходи, що проводилися партійно-держав-

ною владою в рамках колгоспно-радгоспної системи господарювання на землі були половинчастими. Чергова спроба стабілізувати ситуацію в сільському господарстві виявилася малоефективною, незмінними залишалися соціально-економічні основи.

На 1 січня 1990 р. в Українській РСР налічувалося 8182 колгоспи та 2581 радгосп. На один колгосп у середньому припадало 3656 сільськогосподарських угідь, 390 працівників, більше 6 млн крб основних фондів. У Поліській зоні на одне господарство припадало в середньому 2672 га сільгоспугідь та 4,6 млн крб основних виробничих фондів. На розміри господарств істотний вплив мала аграрна політика держави. У 1966-1980 рр. здійснювалось масове укрупнення господарств та перетворення колгоспів на радгоспи. За цей період кількість колгоспів у республіці скоротилася більш як на 2 тис., що було однією з причин спустошення "неперспективних" сіл, прискорення урбанізації міст. При цьому сільське населення щорічно зменшувалося на 229 тис. осіб, або втричі більше, ніж за період 1960-1965 рр. Лише за роки одинадцятої п'ятирічки в міста переселилось більш як 1,2 млн молодих людей віком від 16 до 29 років. У 1981-1990 рр. спостерігався зворотний процес - розукрупнення господарств і створення на їх базі нових формувань, що разом з іншими заходами щодо стабілізації трудових колективів уповільнили плінність трудових ресурсів (у 1989 р. - 71 тис. осіб) [39, арк. 175].

Висновки

Аналіз розвитку сільського господарства Івано-Франківської області в 1965-1991 рр. дозволяє стверджувати, що в цьому секторі економіки відбулися корінні зміни, які відображали загальні тенденції еволюції державної аграрної політики. Збільшення капітальних вкладень, зміцнення матеріально-технічної бази господарств, запровадження гарантованої оплати праці колгоспникам, підвищення ефективності використання меліорованих земель, механізація та автоматизація виробничих процесів, упровадження досягнень науково-технічного прогресу, нових інтенсивних технологій покращили ситуацію в сільському господарстві. Придбання машин та обладнання механізували більшість трудомістких робіт у тваринництві та рослинництві. Рівень комплексної механізації на птахфермах і свинофермах сягав 70-80 %. Практично зросла продуктивність усіх сільськогосподарських культур, значно підвищилась інтенсивність використання молочного поголів'я, чисельність свиноферм і племптахрадгоспів.

Однак ефективність сільськогосподарського виробництва області залишалася низькою. Постійне втручання в діяльність колгоспів та радгоспів представників державних і партійних структур, їхній диктат щодо ідеологічної доктрини, ініціювання частих кадрових змін та інші непопулярні кроки об'єктивно сприяли повільному розвитку сільського господарства. На кінець 80-х років ХХ ст. сільське господарство залишалось найменш продуктивною галуззю господарського комплексу Івано-Франківської області - ні рослинництво, ні тваринництво не забезпечували населення необхідною кількістю продуктів харчування.

Незважаючи на те, що в березні 1965 р. і травні 1982 р. проголошувалися плани значного піднесення сільського господарства, сутність політики держави не змінювалася. Колективізоване село використовувалося для вирішення проблем промисло-

вості й воєнної могутності держави. Не применшуючи досягнень великих високорентабельних багатогалузевих та спеціалізованих колгоспів і радгоспів, очолюваних кваліфікованими та ініціативними керівниками, слід відмітити нерівноправне ставлення до бригадних сіл. Масового характеру набирив відтік працездатного населення із цих населених пунктів, що негативно впливало на рівень господарювання та напруження в соціальній сфері.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Аграрна реформа в Україні / [Гайдуцький П., Саблук П., Лупенко Ю. та ін.]; [за ред. П. Гайдуцького]. - К. : ННЦ ІАЕ, 2005. - 424 с.
2. Село : сучасна політика і стратегія розвитку / [Шепотько Л., Прокопа І., Максим'юк О., Гудзинський С., Полонський В.]. - К. : Ін-т економіки НАН України, 1997. - 329 с.
3. Саблук П. Т. Сучасні аграрні реформи: деякі оцінки і проблеми / П. Т. Саблук, В. В. Юрчишин. - К., 1998. - 536 с.
4. Сургай Г. Сільське господарство України: уроки минулого і сучасний аграрний курс / Г. Сургай. - К. : Либідь, 1991. - 180 с.
5. Павлюк С. П. Традиційне хліборобство України: агротехнічний аспект / С. П. Павлюк. - К. : Наук. думка, 1991. - 224 с.
6. Тимченко С. Українське село : Проблеми етносоціальних змін. 1959-1989 / С. Тимченко. - Запоріжжя : Запорізький держ. ун-т, 1995. - 529 с.
7. Нечитайло В. Українське селянство: важкий шлях до волі / В. Нечитайло. - Кам'янець-Подільський : Апостроф, 1995. - 192 с.
8. Рибак І. В. Соціальна інфраструктура українського села: зміни, труднощі, проблеми (20-ті - початок 90-х рр. ХХ ст.) / І. В. Рибак. - К. : Рідний край, 1997. - 166 с.
9. Вівчарик М. Українське село: етнонаціональний вимір (70-ті - середина 90-х рр.) / М. Вівчарик ; Ін-т історії України НАН України. - К., 1998. - 199 с.
10. Кривчик Г. Г. Українське село під владою номенклатури (60-80 рр. ХХ ст.) / Г. Г. Кривчик. - Дніпропетровськ, 2001. - 192 с.
11. Мороз О. О. Аграрні реформи в Україні: теорія, історія, еволюція парадигми / О. О. Мороз. - Вінниця : Універсум, 2003. - 233 с.
12. Падалка С. С. Українське село в контексті політики тоталітарної держави (60-80-ті роки ХХ ст.). - К., 2003. - 165 с.
13. Жулканич Н. М. Трансформація аграрних відносин в областях Українських Карпат (друга половина 60-х рр. ХХ - початок ХХІ ст.) / Н. М. Жулканич. - Ужгород : Карпати, 2008. - 408 с.
14. Давидович С. Запровадження гарантованої оплати праці колгоспникам Івано-Франківщини в контексті господарсько-фінансової діяльності / С. Давидович // Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка. Серія : Історія / [за заг. ред. проф. І. С. Зуляка]. - Тернопіль : Вид-во ТНПУ ім. В. Гнатюка, 2011. - Вип. 2. - С. 89-95.
15. Комуністична партія Радянського Союзу в резолюціях і рішеннях з'їздів, конференцій і пленумів ЦК, 1898-1971 : [вид. 8-е]. - Т. 8 : 1959-1965. - К. : Політвидав України, 1981. - 540 с.
16. Саржан А. О. Зміни в соціально-економічній сфері Донбасу. Друга половина 40-х - кінець 80-х рр. ХХ ст. / А. О. Саржан - Донецьк : ООО "Лебедь", 2004. - 412 с.
17. Радянське Прикарпаття / [О. Бакін, В. Баран, Г. Бурнашов та ін.]. - Ужгород : Карпати, 1980. - 254 с.
18. Державний архів Івано-Франківської області (далі - ДАІФО), ф. п. 1, оп. 1, спр. 3004, 144 арк.
19. ДАІФО, ф. р 6, оп. 2, спр. 2551, 81 арк.
20. Центральний державний архів громадських об'єднань України (далі - ЦДАГО України), ф. 1, оп. 25, спр. 382, 119 арк.
21. Малайчук О. М. Тоталітаризм проти західноукраїнсь-

кого села / О. М. Малярчук. - Івано-Франківськ : Місто НВ, 2008. - 228 с.

22. ДАІФО, ф. п 1, оп. 1, спр. 2967, 110 арк.
 23. ДАІФО, ф. п 1, оп. 1, спр. 3073, 181 арк.
 24. ДАІФО, ф. п 1, оп. 1, спр. 3609, 148 арк.
 25. ДАІФО, ф. п 1, оп. 1, спр. 4241, 157 арк.
 26. Центральний державний архів вищих органів влади та управління України, ф. р 2, оп. 13, спр. 2994, 146 арк.
 27. ДАІФО, ф. п 1, оп. 1, спр. 2967, 110 арк.
 28. ДАІФО, ф. п 1, оп. 1, спр. 3508, 170 арк.

29. ДАІФО, ф. п 1, оп. 1, спр. 5002, 227 арк.
 30. ДАІФО, ф. п 1, оп. 1, спр. 3723, 123 арк.
 31. ДАІФО, ф. п 1, оп. 1, спр. 3800, 48 арк.
 32. ДАІФО, ф. п 1, оп. 1, спр. 4020, 159 арк.
 33. ДАІФО, ф. п 1, оп. 1, спр. 4907, 126 арк.
 34. ДАІФО, ф. п 1, оп. 1, спр. 4985, 200 арк.
 35. ДАІФО, ф. п 1, оп. 1, спр. 5078, 76 арк.
 36. ЦДАГО України, ф. 1, оп. 25, спр. 1234, 69 арк.
 37. ДАІФО, ф. п 1, оп. 1, спр. 5365, 57 арк.
 38. ДАІФО, ф. п 1, оп. 1, спр. 5550, 148 арк.
 39. ДАІФО, ф. р 295, оп. 5, спр. 6048, 359 арк.

O. Malyarchuk

AGRICULTURAL SECTOR OF PRYKARPATYA ECONOMIC (1965 - 1991 YEARS): ACHIEVEMENTS AND MISCALCULATIONS

In this article author tries to highlight the evolution of agricultural policy of the Party and Soviet power in a definite period, new approaches in solving urgent problems. To overcome crisis anticipated by organizational and economic and financial methods: increasing capital investment, strengthening the technical base of kolhozes and state farms, the correct placement of communists in the decisive areas of work, increasing purchasing prices for agricultural products, intensification of agriculture, specialization of production, new planning system, introduction of the guaranteed payment to collective farmers, creation of agricultural enterprises.

Key words: Ivano-Frankivsk region, agriculture, crop, stockbreeding, melioration, chemicalization, complex mechanization.

© О. Малярчук

Надійшла до редакції 08.06.2012

УДК 261.7:37.013.73

ПРИНЦИПИ ФОРМУВАННЯ ВИКЛАДАЦЬКОГО СКЛАДУ ПРАВОСЛАВНИХ ДУХОВНИХ ОСВІТНІХ УСТАНОВ УКРАЇНИ (1991-2001 рр.)

ЛАРИСА РОЩИНА,

*кандидат історичних наук, доцент кафедри історії і права
Донецького національного технічного університету*

Статтю присвячено аналізу основних принципів формування викладацького складу православних навчальних закладів України в 1991 - 2001 рр. Показано, що проблема забезпечення православних духовних освітніх установ викладачами вирішувалась шляхом підбору здатних до педагогічної роботи священнослужителів та залученням викладачів світських ВНЗ. Подано характеристику процесів перепідготовки та підвищення кваліфікації викладачів духовних навчальних закладів України.

Ключові слова: православна освіта, духовні навчальні заклади, Україна.

Постановка проблеми та стан її вивчення. Важливою складовою будь-якої освіти є наявність кваліфікованих педагогічних кадрів. На кінець 80-х рр. ХХ ст. в Україні, у зв'язку зі зростанням мережі православних навчальних закладів, виникла гостра потреба в забезпеченні їх кваліфікованими викладачами. Система православної освіти, що існувала в 90-ті роки ХХ ст. в Україні, передбачала значне розширення кадрового складу освітян, створення системи підго-

товки та перепідготовки педагогічних і науково-педагогічних кадрів, була націлена на підвищення матеріального рівня й соціального статусу викладачів.

Проблема формування викладацького складу православних навчальних закладів України залишається достатньо новою та ще не знайшла необхідного відображення в науковій літературі. Проте в деяких дослідженнях релігієзнавчого, теологічного та соціологічного спрямування ми зустрічаємо перші